

VASILEBAHNARU, *Elemente de lexicologie și lexicografie*, Chișinău, Știința, 2008, 308 p.

UN VALOROS STUDIU DE LEXICOLOGIE ȘI LEXICOGRAFIE

Sînt cunoscute speculațiile și constatările dezolante, lansate de-a lungul anilor, – de altfel, întemeiate din anumite puncte de vedere – privind latura conținutală a unităților limbii și prezentarea lor lexicografică, cum că studiile în această direcție trădează – nici mai mult, nici mai puțin – „stadiul ignoranței noastre”, „rodul intuiției și impresiei subiective”, „cealaltă față a lunii” sau, în genere, se aseamănă cu calculele asupra mișcărilor astrilor făcute în antichitate sau în Evul Mediu: aceste calcule, deși foarte complicate, erau exacte, dar natura reală a corpurilor cerești și modalitățile efective ale mișcărilor lor rămîneau un mister (Tullio de Mauro, *Introducere în semantică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 20).

O curajoasă tentativă de a dezvălui unele aspecte esențiale ale importantului „mister” ce vizează semantica unităților glotice, precum și de a formula unele modalități privind reflectarea acestor aspecte într-o operă lexicografică o întreprinde V. Bahnaru în studiul monografic intitulat lejer „Elemente de lexicologie și lexicografie”, apărut la prestigioasa Editură chișinăuieană Știința în 2008 (am spus „lejer”, deși studiul, prin consistența ideilor și persuasiunea expunerii, se înscrie univoc pe linia lucrărilor ce dezbat, indiscutabil, „sarcini arzătoare” ale lexicologilor și lexicografilor). Autorul încearcă să se apropie de acest „mister”, pornind de la convingerea fermă că, deși pe piața de dicționare românești atestăm prezența unui număr impunător

de dicționare de cele mai variate tipuri, totuși „studii consacrate bazelor lingvistice de elaborare a dicționarilor lipsesc cu desăvîrșire” (p. 7). Am putea trece cu vederea peste determinarea adverbială „cu desăvîrșire”, dar, în același timp, nu putem să nu împărtășim neliniștea autorului pentru lipsa unor lucrări teoretice fundamentale referitoare la principiile teoretice de elaborare a dicționarilor. Absența unei teorii lexicografice veritabile, despre care acad. S. Berejan vorbea cu aproape două decenii în urmă, poate fi explicată parțial prin faptul „că lexicografii profesioniști, fiind angajați plenar la realizarea practică a dicționarilor cu multiplele și greu surmontabilele dificultăți implicate de acest proces, nu aveau posibilitate să se ocupe concomitent de generalizări și teoretizări, iar lingviștii-teoreticieni rareori coborau din sferile înalte pentru a examina detaliat și în cunoștință de cauză procedeele și metodele utilizate la descrierea lexicografică a limbii” (S. Berejan, *Dicționarul ca operă lingvistică și antinomiile practicii lexicografice* // RLȘL, 1992, nr. 2, p. 15).

Întrucît elaborarea unei lucrări lexicografice presupune nemijlocit punerea la contribuție a cunoștințelor și a experienței din variate domenii ale limbii și ale disciplinelor ce studiază aceste domenii, cercetătorul V. Bahnaru se vede pus în situația de a examina, prin prisma teoriei lexicografice moderne, un șir întreg de chestiuni ce vizează „probleme și fenomene” de lexicologie, de gramatică și de lexicografie propriu-zisă.

În primul capitol, *Din istoricul problemei*, se face o trecere în revistă a principalelor rezultate în domeniul lexicografiei, începând cu Antichitatea și terminând cu zilele noastre. E scoasă în relief, în mod special, lexicografia română „în timp”, care „s-a manifestat inițial prin elaborarea unor glosare sau adnotări simple în vederea satisfacerii necesităților bisericești” (p. 23). Se rezervă și un subcapitol special dicționarelor apărute în Basarabia, întrucât activitatea lexicografică de aici „are un caracter distinct în raport cu lexicografia românească în general” (p. 31). După părerea lui V. Bahnaru, acest „caracter distinct” rezidă, în primul rând, în faptul că toate lucrările românești (inclusiv dicționarele) erau tipărite exclusiv cu caractere rusești, iar, în al doilea rând, majoritatea dicționarelor erau bilingve. Dar principala caracteristică a acestor dicționare constă în „tendența categorică de a demonstra individualitatea «limbii moldovenești» în raport cu limba română prin excluderea totală a neologismelor lexicale și prin acordarea unei priorități explicite lexicului popular, dialectal, de circulație limitată și chiar formațiunilor artificiale” (ibidem).

Următorul capitol (*Lexicografia interpretată prin prisma semasiologiei moderne*) are ca punct de reper certitudinea că investigarea laturii semantice a limbii „este în prezent, indiscutabil, una din direcțiile de frunte în lingvistică” (p. 39), iar structura semantică a unui cuvânt (în special, polisemantic) reprezintă „un microsistem ierarhic ordonat”. Rezultă, așadar, că un atare cuvânt trebuie să fie prezentat în dicționare nu numai sub aspect strict conținutal, dar și „în funcție de caracteristicile sale de microsistem” (p. 40). Luând în calcul această realitate, V. Bahnaru ajunge la concluzia plauzibilă că, de exemplu, toate cele trei sememe ale cuvântului *acar*, întrucât derivă de la primul și al doilea semem al substantivului *ac*, urmează să fie considerate unități lexicale distincte: ele se deosebesc atât din punctul de vedere al originii lor (sînt derivate de sensuri diferite ale substantivului *ac*), cât și din punctul de vedere al formării lor (sînt formate cu ajutorul unor sufixe

omonime). Afară de tipologia polisemiei, în capitolul nominalizat sînt examinate, în cunoștință de cauză, relațiile dintre cuvinte în funcție de conținutul lor (omosemia, parasemia, eterosemia), în funcție de forma lor (omonimia, paronimia), în funcție de forma și conținutul lor (paronimia considerată, concomitent, pseudomonimie și pseudosinonimie) etc.

În capitolul al III-lea, *Probleme teoretice și practice ale lexicografiei moderne românești*, se iau în discuție chestiuni ce se referă, de fapt, nu numai la lexicografia românească: antinomiile dicționarelor, „plagiatul nepedepsit”, tipologia dicționarelor, convergența dicționarelor, personalitatea lexicografului, ordinea de prezentare a registrului de cuvinte, valoarea practică a caracterelor tipografice în corpul dicționarului ș.a. Rețin atenția observațiile subtile ale autorului privind „depersonalizarea” lexicografului (definițiile elaborate nu pot corespunde destinației lor atîta timp, cît acestea nu vor fi neutre și incolore), decizia de a elabora și a publica un dicționar (acest lucru depinde de factori de natură economică, politică, didactică, științifică), numărul de autori ai unui dicționar (gradul de subiectivitate a unui dicționar este în dependență directă de numărul de autori), atitudinea lexicografului față de normele limbii literare (lexicografii nu inventează, dar descriu aceste norme) etc.

Faptul că lexicul oricărei limbi se prezintă drept un sistem deschis, ce se află în permanentă dezvoltare și transformare, drept un sistem ce se constituie din unități ce se diferențiază pe axa temporală (arhaic-neologic), spațială (literar-regional), socială (literar-argotic) etc. l-a determinat pe V. Bahnaru să se pronunțe pe marginea prezentării în dicționarul explicativ a stratificării funcțional-stilistice a lexicului (a se vedea capitolul al IV-lea). Ceea ce e important să menționăm în legătură cu aspectul în discuție e să fim conștienți de faptul că „oricît de extins ar fi un dicționar, acesta nu va putea niciodată cuprinde absolut tot masivul lexical” (p. 118).

Firește, problematica abordată în monografie presupunea din start atât analiza componentelor structurale ale unui articol lexicografic, interpretarea lexicografică a fenomenelor lexico-semantice (polisemia, omolexia, paralexia, omoșemia și antisemia) și a cuvintelor în funcție de apartenența lor la părțile de vorbire, precum și prezentarea unor modele concrete de lexicografiere a fiecărei părți de vorbire (a se vedea capitolele al V-lea și al VI-lea).

În „Considerații finale” se reiterează și / sau se lansează unele idei referitor la faptul că, deși „au fost editate numeroase dicționare de cele mai variate tipuri”, totuși ducem lipsă de studii teoretice privind lexicologia românească, „astfel încât practica lexicografică devansează în mod categoric teoria elaborării dicționarelor” (p. 279). Cu alte cuvinte, pînă la moment, lexicografia, „care a realizat opere cu tiraje uimitoare, nu dispune de studii teoretice, istorice și critice adresate unui public larg” (ibidem), iar cauzele unei atare situații rezidă, în opinia lui V. Bahnaru, în primul rînd, în necesitatea social-culturală mereu crescîndă în dicționare de tot felul, iar, în al doilea rînd, în transformarea dicționarelor într-o formă sigură de obținere a unui beneficiu constant (scop urmărit atît de autori, cît mai ales de editori). Acestea sînt și motivele care ne permit să vorbim, la ora actuală, de o adevărată explozie lexicografică în limba română: în ultimii 10-15 ani au fost editate dicționare „elaborate de persoane incompetente în practica, tehnica și teoria lexicografică”, aceste dicționare fiind, de cele mai multe ori, „niște simple compilații, fără a se baza pe o teorie lingvistică modernă și pe realizările teoretice și practice ale lexicografiei contemporane” (p. 287). Trecînd cu vederea peste unele exagerări ale autorului, nu putem însă să nu-i dăm dreptate!

Indiscutabil, am putea polemiza cu V. Bahnaru pe marginea unor chestiuni de principiu (cum ar fi, de exemplu, esența neologismului sau distincția dintre limbă – vorbire – limbaj), unor afirmații tranșante,

dar incitante (cum ar fi, de exemplu, cele care vizează natura tributară a lexicografiei față de semasiologie), îi putem obiecta neabordarea unor chestiuni (cum ar fi, de exemplu, cele legate de evoluția semantică a cuvintelor), dar și pasiunea pentru unele detalii neesențiale (cum ar fi, de exemplu, cele legate de denumirea improprie de „doctor habilitat” sau de „îmbătrînire” cadrelor lexicografice existente”) etc. Un lucru însă rămîne cert: V. Bahnaru a examinat în cunoștință de cauză diverse chestiuni legate de descrierea lexicografică a stratului lexical, pornind de la ideea că limba se prezintă ca un sistem de „sisteme” sau de „microsisteme”. Cu alte cuvinte, nu numai limba în ansamblul ei se prezintă ca un tot sistemic, dar și orice parte componentă a ei se prezintă ca un sistem care, la rîndul ei, în funcție de gradul de cercetare, se poate prezenta, de asemenea, ca un sistem de „microsisteme”. Și, pe fundalul acestui întreg, lexicografia este punctul de intersecție a tuturor nivelurilor limbii și a tuturor disciplinelor lingvistice (p. 87). Din aceste motive, considerăm că reflecțiile și sugestiile pe care le conține studiul în discuție pot fi luate în considerație nu numai de lexicografi, dar și de semasiologi, etimologi, gramaticieni, onomasiologi.

Ceea ce intenționează să releve cu tot dinadinsul V. Bahnaru e postulatul că, în general, nu există și, ca atare, nici nu poate exista o teorie semasiologico-lexicografică generală ce ar satisface, deopotrivă, atît rigorile științei despre planul conținutal al unităților glotice, cît și exigențele și „capriciile” semasiologilor și lexicografilor.

E în afara oricărui dubiu că, după lectura acestei lucrări, regretatul acad. S. Berejan, căruia îi este dedicată această lucrare, ar fi, cu siguranță, constatat satisfăcut: „Asta e postura în care se complăce Vasile – nici oportunist, nici revizionist, nici împăciuitorist. E cercetătorul care merge ferm pe drumul său”.

GHEORGHE POPA
Universitatea de Stat „Alec Russo”
(Bălți)